

BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ, İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ

Fulya AKYILDIZ*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2000 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen ve 147 devlet ve hükümet başkanlarının da dahil olduğu, 189 ulusun temsilcilerinin katıldığı Binyıl Zirvesi sonucunda kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH'ler)'nin insan hakları ve demokrasi ile olan bağımlı ortaya koymaktır. Zirve sonunda ülkeler BKH'ler olarak belirlenen sekiz hedefe 2015 yılına kadar ulaşma kararı almışlardır.

Çalışmada, kalkınmanın insan hakları ve demokrasi ile olan ilişkisi ortaya konulmakta ve BKH'ler bu ilişki üzerinden değerlendirilmektedir. BKH'lerdeki kalkınma yaklaşımı, insan hakları ve demokrasi bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmadığından dolayı eleştirilmektedir.

Anahtar Kavramlar: *Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları, Demokrasi, Kalkınma, Yoksulluk.*

MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS, HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine that, relevance to human rights and democracy of Millennium Development Goals adopted as a result of the the Millennium Summit attended by the United Nations (UN) in 2000, and held by representatives of 189 nations including 147 the heads of state and government. Countries as a result of the Summit decided to reach the eight goals set as the MDGs by 2015.

In the study, those are made that, reveals the relationship between development, human rights and democracy and the MDGs are assessed on this relation. The development approach in the MDGs is criticized because it is not handled with a holistic approach in the context of human rights and democracy.

Keywords: *Millennium Development Goals, Human Rights, Democracy, Development, Poverty.*

* Yrd.Doç.Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 64200, Uşak, Türkiye, fulya.akyildiz@usak.edu.tr

1. GİRİŞ

Küresel ekonomide yaşanan büyük refah artışına rağmen yoksulluk bugün dünyanın en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Günümüzde 2.8 milyardan fazla insan (dünya nüfusunun yarısına yakını) Dünya Bankası tarafından belirlenen günlük 2 ABD doları olan yoksulluk sınırının, 1.2 milyardan fazla insan da (dünya nüfusunun yaklaşık yüzde yirmisi), günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında bir gelire yaşamaktadır (UN, 2011). Küresel ekonomide bir yandan giderek artan zenginlik gözlemlenirken diğer yanda şiddetli ve geniş çaplı bir yoksulluk yaşanmaktadır.

Yoksulluğun ve az gelişmişliğin önemli nedenleri arasında gelişmekte olan ülkelerin zayıf kurumsal ortamlarında uygulanan politikalar, küçük büyüme oranları, yüksek enflasyon, büyük ve sürdürülemeyen bütçe açıkları ve dış açıklar gibi makroekonomik istikrarsızlığa yol açan sorunlar bulunmaktadır. Yoksul insanların sahip olduğu yetersiz fiziki ve beşeri sermaye, kredi piyasalarındaki aksaklıklar ve yüksek doğurganlık oranları yoksulluğun en önemli mikroekonomik nedenleri olarak kabul edilmektedir. Yoksulluğun ve az gelişmişliğin görünmeyen ya da göz ardı edilen bir diğer önemli nedeni de, yönetsel ve yasal nedenlerdir. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerde görülen demokrasi açıkları, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ve insan hakları ihlalleridir.

İktisadi kalkınmaya sosyal ve demokratik kalkınmadan daha fazla önem verenlerin yanı sıra, kalkınma sürecine giren ülkelerin otoriter rejimlerini demokratikleşmeye zorlamalarının yoksullukla mücadele ve kalkınma sürecine zarar vereceği düşüncesidir. Bunu, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, demokratik bir rejime sahip Japonya ile 1987'den itibaren demokratikleşen Güney Kore, Tayvan ve hatta Çin, belki başlangıçta otoriter olan rejimlerini, kalkınma sürecine girdikçe gevşetmeye başlatarak demokratikleşme sürecinin kalkınmayı kesmediğini göstererek kanıtlamışlardır. Çünkü söz konusu ülkeler demokratikleşmeyi popülizm şeklinde algılamamışlardır (Türkcan, 2003: 318). Przeworski (2003: 2)'nin de belirttiği gibi, kalkınmanın mihrabında demokrasiyi kurban etmek için tek bir neden bile yoktur. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda siyaset bilimciler ve iktisatçılar demokrasiyi iktisadi kalkınmaya göre ikincil bir sorun olarak ele almışlardır.¹ Dolayısıyla demokrasi, Mali gibi yoksul ülkelerde nadiren görülür.

'80'lere gelindiğinde ise, insan hakları, demokrasi ve kalkınma konusunda varolan düşünce değişmeye başlamıştır. Batı'da 1980'lerde yükselen neoliberalizm dalgasıyla birlikte, bu kez serbest piyasa ekonomisinin kurumları olarak tanımlanan insan hakları ve demokrasinin,

¹ Demokrasiyi iktisadi kalkınmanın ön koşulu olarak değerlendirmeyen yaklaşımlar için bkz. Doğan, 2005; Chang, 2003; Acemoglu ve Robinson 2006.

kalkınma için önkoşul olduğu ileri sürülmeye başlanmıştır.² Yeni tartışma, insan hakları ve demokrasinin iktisadi kalkınmanın nedeni ve başlıca kolaylaştırıcısı olup olmadığı üzerinedir. Demokrasi bağımsız değişken, iktisadi kalkınma bağımlı değişkendir. Gelişmiş ülkelerden üçüncü dünya ülkelerine ithal edilen bir politika aracı olarak insan hakları ve demokrasi artık kabul edilebilir, tahammül edilebilir ve bütün toplumlar için teşvik edilebilirdir (Adejumobi, 2000: 3'ten akt. Doğan, 2005: 2).

Bu dönemde, gelişmiş ülkelerin gelişmemiş/azgelişmiş ülkelerde eksikliğinden yakındıkları tek sorun insan hakları ve demokrasi açığı değildir. Gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında varolan varsıllık-yoksulluk açığı da kabul edilemez -kabul edilemez de ötesinde, gelişmiş ülkelerin ve bir bütün olarak kapitalist sistemin geleceğini tehdit eder- bir seviyeye ulaşmıştır. Kalkınma kavramının sürdürülebilir kalkınma kavramına evrildiği bu süreçte BM çatısı altında uluslararası ölçekte birçok toplantı düzenlenmiştir. Yoksulluk, insan hakları, demokrasi ve kalkınma kavramlarına vurgu yapan bu toplantıların en önemlilerinden biri, 2000 yılında toplanan BM Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi (Binyıl Zirvesi-Millennium Summit)'dir.³ Zirvenin temel konusu, az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğun 2015 yılına kadar yarıya indirilmesidir. Zirve sonucunda ülkeler Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH'ler -the Millennium Development Goals - MDGs) olarak belirlenen sekiz hedefe 2015 yılına kadar ulaşma kararı almışlardır.

Esasında BKH'lerin temelinde yoksullukla mücadele vardır. Ancak, Clark (1996: 14)'in da belirttiği gibi, "yalnızca yoksulların temel gereksinimlerini karşılamak, yoksulluğun ortadan kaldırılması için yeterli değildir. Bunun için hak eşitliği, sosyal adalet, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma ve demokrasi de gerekir. Yoksulların asıl muhtaç olduğu maddi yardım değil, kalkınma kavramının değişmesidir." Bununla birlikte, BKH'lerin hiçbir maddesinde kalkınma, insan hakları ve demokrasi arasında yukarıda sözü edilen türden bir ilişkiye yer verilmemektedir. BKH'lerde kalkınma, sosyal, ekonomik ve çevresel nitelikli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Oysaki kalkınma ya da daha popüler bir kavram olarak sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, sosyal ve çevresel olduğu kadar politik ve demokrasi ile yakından ilgili bir kavramdır. Demokrasi ve kalkınmanın el ele gittiği konusunda bir inkâr söz konusu olamaz. BKH'lerde ortaya konulan hedeflere insan hakları ve demokrasiyi içselleştiren bir yönetim ve kalkınma anlayışı ile ulaşılabacağına kuşku yoktur. Ancak demokrasi ya da

² Neoliberalizm, teoride insan hakları ve demokratikleşmeyi kalkınmanın önkoşulu olarak görürken pratikte ise, sosyal politikalara ve kamu hizmetlerine ayrılan kamu kaynaklarının azalmasına yol açarak sosyal haklarda aşınmaya neden olmaktadır.

³ 2000'li yıllarda gerçekleştirilen diğer toplantılar arasında Herkes için Eğitim (Education for All-EFA), Herkes için Sağlık (Health for All-HFA) ve Herkes için Sağlık Sigortası (Medicare for All-MFA) sayılabilir.

demokratikleşme, BKH'lerde kamunun yönetiminde “iyi yönetim” anlayışının uygulanması ve belirlenen hedeflere ulaşmada, sorumluluğun hükümetin yanı sıra, toplumun tüm paydaşlarına (şirketlere, sivil topluma, parlamentoya) aktarılması olarak yorumlanmaktadır. Bu anlayış zaten sekizinci hedefte de görülmekte ve kalkınma için küresel işbirliğinden söz edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2000 yılında uluslararası toplum tarafından kabul edilen BKH'lerin özellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ve demokrasiyi içeren bütüncül bir kalkınmadan çok ikinci ve üçüncü kuşak haklara dayalı bir insani kalkınma hedeflediğini vurgulamaktır. Oysaki kalkınma, insan hakları ve demokrasi ile el ele yürümelidir. Çalışmada BKH'ler, bütüncül insan haklarına ve demokratikleşmeye dayanan bir kalkınma yaklaşımına sahip olması ve “hak” kavramına dayandırılmayan “sosyal hedefler” içermesi bakımından eleştirilmektedir.

Çalışmada, kalkınmanın insan hakları ve demokrasi ile olan ilişkisi ortaya konulmakta ve BKH'ler bu ilişki üzerinden değerlendirilmektedir. Çünkü BKH'lerdeki kalkınma anlayışı, ülkelerin kalkınma politikalarını da etkilemekte, kalkınma plan ve programlarına yansımaktadır. BKH'ler, Türkiye'de 2007–2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'na şekil vermiştir.

2. İNSAN HAKLARI, DEMOKRASİ VE KALKINMA

İnsan hakları, bütün insanların, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, yalnızca insan olmalarından dolayı ve insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakları ifade eder (UNDP, 2000: 16). İnsan hakları evrenseldir -her nerede olursa olsun herkes için aynıdır. İnsan hakları devredilemezdir -ne alınabilir ne de vazgeçilebilir. İnsan hakları bölünemezdir -haklar arasında bir hiyerarşi yoktur ve hiçbir hak başka bir hakkı artırmak için baskı altına alınamaz (UNDP, 2007, 8). İnsan hakları, devlet tarafından tanınsın ya da tanınmasın, anayasalarla güvence altına alınsın ya da alınmasın, ayırım gözetmeksizin bütün insanların kullanacağı hak ve özgürlükleri içeren ahlaki-moral bir kavramdır. Yasal hükümlerden daha ziyade moral inançlara dayanır (Koller, 1997: 253).

İnsan haklarının bir bütün olarak görülmesi, onların bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını engellemez. Farklı ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinde farklı şekillerde sınıflandırılan insan haklarının en yaygın sınıflandırması tarihsel gelişim sürecine göre yapılan birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar sınıflandırmasıdır. Bunlardan birinci kuşak haklar olarak adlandırılan ve günümüz anayasaları ve insan hakları belgelerinde, “kişisel haklar” ve “siyasal haklar” diye adlandırılan hak ve özgürlükler,

burjuvazinin, kral ve aristokraziye karşı vermiş olduğu mücadeleye dayanmaktadır. Kişi güvenliği, özel hayatın gizliliği, mülkiyet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi kişisel haklarla, dilekçe hakkı, seçme ve seçilme hakkı, siyasal parti özgürlüğü, kamu hizmetine girme hakkı gibi siyasal hakları içine alan birinci kuşak haklar, hem bireyin, iktidarın karışmadığı bir alanda maddi ve manevi gelişimini dilediği gibi gerçekleştirmesini hedef alırlar, hem de siyasal iktidara katılmasını sağlamayı amaçlarlar (Kaboğlu, 2002: 41–42; Bulut, 2009: 27–29). Liberal bireycilik düşüncesinden ve “bırakınız yapınlar” doktrininden esinlenen bu haklar, negatif bir karakter gösterirler (Ran, 2000: 1060).⁴

Kuşkusuz, 18.yüzyılın sonları ile 19.yüzyılın başlarında uygulamaya konan birinci kuşak haklar, insan haklarını ön plana çıkarıp, devleti hukuka bağlı kılmada ve böylece siyasal iktidarı sınırlandırmada başarılı olmuştur. Ancak kurulan bu yeni düzen sosyal ve ekonomik haklara yer vermemiş ve dolayısıyla kişileri ekonomik alanda serbest bırakmıştır. Ne var ki değişen toplumsal koşullar, 1789 Bildirisi ekseninde kabul edilen hak ve özgürlüklerin, insanı gerçekten özgür kılmak bakımından yetersiz olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Çünkü toplumun büyük bir çoğunluğu, özellikle de sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, yoksulluk nedeniyle, bu haklardan gerçek anlamda yararlanamıyordu. Bu arada devlet, yapısı ve işlevi gereği, olup bitenlere karışmayıp, pasif kalmayı yeğlemiştir. Çünkü o çağın liberal anlayışına göre, ticaret ve endüstrinin gelişmesi için devletin ekonomik yaşama karışmaması gerekmektedir. Bireyin mutlak özgürlüğüne inanan ve dolayısıyla sanayi devriminin doğurduğu toplumsal tezatları aldırmayan bu anlayışa karşı getirilen eleştiriler ve yapılan mücadeleler, ikinci kuşak hakların hayata geçirilmesini sağlamıştır (Bulut, 2009: 29–30). Çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı, konut hakkı ile kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi korunmaya muhtaç kişilerin gözetilmeleri ile ilgili hakların yaşama geçirilmesi, yoksul kimselerin insan haklarından tam manasıyla yararlanmalarını sağlamıştır. İkinci kuşak hakların pek çoğu, devlete bir hizmet sunma görevi yükleyen haklardır ve gerçekleşmeleri büyük ölçüde mali kaynakların seferber edilmesine bağlıdır. Söz konusu hakların gelişimi ve kurumsallaşması, sosyal devletin kurumsallaşmasına paralel olmuştur.

Liberal görüş, birinci kuşak haklara ikinci kuşak haklara göre daha fazla önem vermekte ve ikinci kuşak hakları insan haklarından saymamaktadır. Oysaki temelde sosyal eşitlik amacına dayanan ikinci kuşak hakların hayata geçirilmesi, varlıklı ya da yoksul, herkesin insan haklarından tam olarak faydalanmasına olanak tanımıştır. Bu anlamda birinci kuşak

⁴ Jellinek'in klasik sınıflandırmasında, kişisel haklar “negatif statü”, siyasal haklar “aktif statü”, sosyal ve ekonomik haklar ise “pozitif statü” hakları olarak adlandırılmaktadır (Algan, 2007: 38).

hakların önemini azaltmamış, tam terine güçlendirmiştir. Devletin geri plana itildiği bir aşamada (küreselleşme), doğal olarak sosyal haklar da zayıflatılmaktadır. Bu durum siyasal hakları ve demokrasinin geleceğini de etkilemektedir. Çünkü bu sürecin sonunda toplumun zayıf, kırılğan kesimleri siyasal alanın dışına itilmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde en son ortaya çıkan haklar, yeni insan hakları ve dayanışma hakları olarak da adlandırılan üçüncü kuşak haklardır. Üçüncü kuşak hakların, en temel özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilme amacına dayanmalarıdır. Bu hakların gerçekleşmesi için sadece devletin müdahalesi yeterli değildir. Devletin yanında, birey ve kurumların ortak çabası, başka bir deyişle, toplumda yaşayan herkesin etkin biçimde katılımı gereklidir. Bu bağlamda özellikle devletlerin uluslararası alanda işbirliği yapmalarının önemli olduğunu belirtmek gerekir (Uygun, 2000: 25; Bulut, 2009: 31). Çevre hakkı, gelişme hakkı ve barış hakkı olarak özetlenen dayanışma haklarının hukuk öncesi temelini toplumsal ve uluslararası dengesizlik ve çatışmalar oluşturmaktadır. Gelişme sorunu, “toplumsal ve ulusal-üstü topluluklar arasındaki dengesizlikler”in damgasını taşıdığından; gelişme hakkı kaynağını yerel, bölgesel ve global ölçekteki dengesizliklerde, çekişme ve çatışmalarda bulur. Benzer bağlamda, insan haklarının tümünden yadsınması olan barış çelişkisi, sınai ve teknolojik ilerlemenin çevrede yol açtığı zararlar, toplumlar için hem çelişkiler hem de bilinçlenme yaratmış; bu ise yeni istemleri gündeme getirmiştir (Kaboğlu, 2002: 45-46).

Bir ülkede insan hakları ve demokrasinin gelişmişliği o ülkenin kalkınmışlığı ile yakından ilgilidir. Çünkü kalkınma ekonomik, siyasal, sosyal kurumların, insanların kendi arasında ve kurumlar arasındaki ilişkiler sonucunda ortaya çıkar (Işık, 2006: 40). İktisadi kalkınma kavramı ile siyasi rejimin niteliği arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Amartya Sen (1999)’in de belirttiği gibi özgürlükler, kalkınmanın sadece birincil sonuçları değil, özgürlükler aynı zamanda kalkınmanın birincil amaçları arasında yer almaktadır. Kalkınma genel olarak özgürlükleri genişletme süreci olarak ele alınabilir. Sen’e göre kalkınmanın gerçekleşebilmesi için yoksulluğun, zulmün, ekonomik olanaklardaki eksikliğin, sosyal yoksunluğun, kamu hizmetlerindeki ihmalin ve baskı aygıtlarının yok edilmesi gerekir.

Yoksulluk ve demokrasi arasındaki ilişki konusunda 19 Afrika ülkesinde 2000 ile 2008 yılları arasında yapılan bir araştırmada, siyasi özgürlükler genişletildikçe yoksulluk düzeyinin gerilediği ve demokratikleşmenin yoksulluğun gerilemesiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlantının en güçlü olarak görüldüğü ülkelerden Zambiya ve Gana’da yoksulluk 1999 yılından bu yana düşerken siyasi özgürlüklerin kısıtlandığı Zimbabve, Senegal ve Madagaskar’da yoksulluk sürekli olarak artmaktadır (Afrobarometer Network, 2009: 2).

Kalkınma ile siyasi rejimin niteliği arasında yukarıda kurulan ilişkiye benzer bir diğer ilişki, iktisadi büyüme kavramı⁵ ile demokrasi arasında kurulmaya çalışılmaktadır. Ellis ve Fender (2009: 119–145) yaptıkları çalışmada, demokrasinin ortaya çıkışının iktisadi büyüme süreci tarafından öncelendiği; bununla birlikte demokrasinin ortaya çıkışının gelecekteki büyümeyi teşvik edebilmesinin ancak gelirin yeniden dağıtımının sermaye birikimini önemli ölçüde engellememesi koşuluna bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu konu ile ilgili bir diğer genel kabul de, yoksul ülkelerin varlıklı ülkelerden daha düşük oranda büyüdükleri varsayımdır. En yoksul ülkeler diktatörlük ve tüm varlıklı ülkeler demokrasi çatısı altında yönetildikleri için ekonomik büyümenin demokratik yönetimler altında daha hızlı gerçekleştiği varsayılmaktadır. Ancak, bu geçerliliği olmayan bir varsayımdır. Ayrıca, iktisadi büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki ayrımı da göz önünde bulundurmamaktadır. Nitekim Przeworski (2003: 2), (1) iktisadi kalkınmanın siyasi rejimlerin ortaya çıkmasını ve hayatta kalmasını ve (2) siyasi rejimlerin iktisadi performansı etkileyip etkilemediğine ilişkin birbirleriyle yakından ilişkili iki soruya yanıt aradığı çalışmasında, 1985 tarihinde diktatörlükle yönetilen Mali ile demokrasi ile yönetilen Fransa karşılaştırmasını yapmıştır. 1985 yılında Mali yüzde 5.35 oranında büyürken bir demokrasi olan Fransa ise, yüzde 1.43 oranında büyümüştür. Mali, 1985 yılında Fransa'dan daha yüksek oranda büyümesine karşın kişi başına düşen milli geliri 532 dolardı. Fransa'da ise kişi başına milli gelir 12,206 dolar olarak gerçekleşmiştir. Kısacası, Fransa'nın Mali'den daha düşük bir büyüme göstermesi kalkınmış bir ülke olmasını etkilememiştir. Bu açıdan, bir ülkenin büyüme oranının yüksek olması o ülkenin kalkınmasının temel göstergeleri arasında sayılan kişi başına düşen milli gelirin ya da Amartya Sen'in kalkınma göstergeleri arasında saydığı eğitim ve sağlık istatistiklerinin yüksek olması anlamına gelmemektedir. Bu anlamda iktisadi büyüme, kalkınma anlamına gelmemekte ve doğrudan doğruya siyasi rejimin niteliği ile de ilgili değildir. Yıl içinde ekonominin büyümesi ya da küçülmesi çok değişik koşullardan kaynaklanabilir. Buna karşın kalkınmadan söz edebilmek için büyümenin olması gerekir. Ancak, kalkınma büyümenin bir sonraki evresidir. Büyüme gelirdeki artış, kalkınma ise alt yapıdaki değişimdir. Milli gelir gelişmenin bir ölçütüdür. Milli gelir ile yapılan karşılaştırmalarda kişi başına gelir bir ortalama göstermektedir. Yaşam standartlarını görebilmek için milli gelirin kişiler ve gruplar arasında nasıl bölüştüğüne bakmak gerekir. Azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirden belirli bir grubun faydalanması olasıdır. Önemli olan milli gelirin

⁵ Büyüme, ekonomilerin nicel yönleriyle ilgili bir kavramdır. Milli gelirin büyüklüğü, büyüme oranı, kişi başına düşen gelir düzeyi büyümeyle ilgilidir (Karagül, 2002: 9). İktisadi kalkınma ise, iktisadi büyümenin sağladığı gelişme ve ilerlemedir. Büyüme üretim hacminin artması, kalkınma da bu artışın yansımasıdır.

yüksek olması değil, yüksek gelirin herkese adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Bu bir sosyal devlet ilkesidir ve demokrasinin varlığıyla yakından ilgidir.

Demokrasinin varlığı için her ne kadar oy kullanmak önemliyse de, demokrasi, yalnızca seçimlerde oy kullanma hakkı demek değildir. Demokrasi, bir hükümet açık, güvenilir ve katılımcı olacaksa; vatandaşlarına tanıyacağı bir dizi hakların toplamıdır. Bu haklar; ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, sendika ve baskı grupları gibi gruplar kurma özgürlüğü, özellikle belirli konularda kişileri doğrudan etkileyen devlet politikalarından haberdar olma ve bu politikaların belirlenmesi sürecinde kendilerine danışılması ve cinsiyet, ırk, inanç ayrımı yapılmaması demektir.

Demokrasinin bu şekilde uygulanmamasının neden olduğu sonuçlar 2011 yılına damgasını vuran Arap dünyasındaki demokrasi ayaklanmaları ve “Arap Baharı” ile kendini çok net göstermiştir. Bu ayaklanmalar gerçekte dünyanın başka köşelerinde de baş göstereceğe benzemektedir. Çünkü dünyanın her köşesinde iktidar hırsı baş göstermektedir. İnsanlar, toplumlarının şekillenmesinde söz sahibi olmak istemektedir. Merkezden yönetilen ülkeler, karşılaştıkları güçlüklerin ve yetersiz kaldıkları noktaların ancak reform yaparak giderilebileceğini anlamış görünmektedirler. Hepsinin seçtikleri yol aynı değilse de, kişilere daha çok ekonomik özgürlük vermek ve devlet kurumlarını halka daha açık hale getirmek için gayret göstermektedirler. Yapılan reformların halkı tatmin etmediği durumlarda sonucun Arap dünyasındakinden farklı olmayacağı ortadadır.

Ayaklanmalar kısmen bastırılrsa da bu gelişmeler, insanların demokrasi için ne kadar aç olduğunu göstermektedir. Arap halkı, dünyanın diğer bölgelerindeki diktatörlükler için de ders vermiştir. Diktatörler, kaçınılmaz olarak, iktidarlarını tehdit eden demokrasi ruhunu gördüler. Bu açlığın, kısmi reformlarla susturulduğunda, giderilmediğinde, insanların uygun zaman bulunca tekrar ayaklanacağını bilmeleri gerekir. Demokrasi için benzeri patlamalar, iktidarın özgürlükleri halka değil, özel sektöre tanıdığı ülkelerde görülmektedir.

Dünyanın her tarafında, Batı'dan Doğu demokrasilerine, kalkınmakta olanlardan kalkınmış olanlarına kadar her yerde halk hareketleri baş göstermektedir. Bu hareketler çoğu zaman gönüllü kuruluşların önerisi ya da desteğiyle gerçekleşmektedir. Kalkınma konusunda çalışan gönüllü kuruluşlar için bu gelişmeler, 2000'lerde giderek daha önemli aynı zamanda da çekişmeli bir hale gelmiştir/gelecektir. Yalnızca yoksulların koruyucusu olmak yetmemektedir. Bu hareketleri destekleyenler, etkili olmak istiyorlarsa yoksulluğun sadece görünen yönlerine değil, temeldeki nedenlerine de yaklaşmalıdırlar. Bu yaklaşım, taraf tutmayı ve taban hareketlerinde yoksulları desteklemeyi gerektirmektedir. Politik çıkışlar yapmak, taktikleri zorlamak ve tartışmalara katılmaktan çekinmemelidirler.

Demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Demokrasi ve kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların bir kısmında demokrasinin kalkınma için bir önkoşul olduğu, bir kısmında bir önkoşul olmadığı, üçüncü bir grup çalışmalarda ise, siyasi rejim ile kalkınma arasında bir ilişkinin olmadığı vurgulanmaktadır. Demokrasi ve kalkınma arasında ‘demokrasi iktisadi kalkınmaya yol açar’ biçiminde nedensel bir ilişkinin belirlenebilmesinin güçlüğüne rağmen, demokrasi ve kalkınma arasında bir uyumun/birlikteliğin olduğunu kabullenmek için oldukça makul göstergeler bulunmaktadır. Her şeyden önce, dünyanın en zengin ülkeleri dünyanın en demokratik ülkeleridir. Yüksek beşeri gelişme düzeyine sahip 48 ülkenin 42’si demokrasiyle yönetilmektedir. Elbette ki, bu tür bir kabul, günümüzün zengin ülkelerinin iktisadi kalkınmasına teknolojik üstünlük, fiziki ve beşeri sermaye birikimi gibi birçok faktörün önemli katkıları olduğunun inkârı anlamına gelmemektedir (Doğan, 2005: 3).

Barro (1996) ve Perotti (1996) yaptıkları çalışmalarda, siyasal hakların varolan düzeylerini geliştirmek için demokratikleşmede yapılacak bir iyileşmenin büyüme azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Minier (1998) ve Papaioannou ve Siourounis (2004) tarafından daha sonra yapılan çalışmalar bu ilişkiyi pozitif yönde bulmuştur. Bu karışık bulgular şaşırtıcı değildir. Kuramsal literatür demokratikleşmenin birkaç çatışmalı etkisini ortaya koymaktadır. Negatif tarafta Persson ve Tabellini (1994) ve Besley ve Coate (1998), demokrasi ile birleşen yeniden dağıtım politikalarının yatırım teşviklerini azaltabileceğini belirtmektedirler. Daha sonraki kamu tercihi geleneği, demokrasi ile birleşen siyasal lobiciliğin toplum üzerinde ağırlığının azalacağını savunmaktadır. Bu, siyasal piyasaların onların ekonomik suretleri kadar etkili olduğunu savunan Wittman (1989) tarafından sınımlanmıştır. Bunun yanı sıra birkaç yazar demokrasinin büyüme üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymaktadır. Olson (1993), demokrasinin taahhüt sorunlarını çözdüğünü, mülkiyet hakları konusunda güven verdiğini ve etkili bir hukuk sistemi sağladığını savunmaktadır. Aynı zamanda demokrasilerin yeniliğe daha açık olduğu (Acemoglu, 2003), beşeri sermaye birikimini daha fazla beslediği (Tavares ve Wacziarg, 2001) ve eğitime daha fazla harcama yapılmasını teşvik ettiği (Saint Paul ve Verdier, 1993; Bourguignon ve Verdier, 2000) belirtilmektedir.

3. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ BAĞLAMINDA BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ

Eylül 2000’de BM Genel Kurulu’nda 189 dünya lideri (zengin-yoksul fark etmeksizin) aşırı yoksulluğu azaltmak ve insani kalkınma ve insan haklarını gerçekleştirmek için yeni bir küresel taahhüt olan Binyıl

Bildirgesi'ni (the Millennium Declaration) onaylamıştır.⁶ Taahhütü eyleme dönüştürme gereksinimi duyan uluslararası toplum, insani kalkınma konusuna yoğunlaşan ve sekiz hedefi içeren BKH'leri kabul etmiştir.

Bildirge, “kendi toplumumuza karşı sorumluluğumuzun yanı sıra küresel düzeyde insan haysiyeti, eşitlik ve adalet ilkelerinin uygulanması konusunda ortak bir sorumluluğa sahip olduğumuzdan söz etmektedir” (UN, 2000: paragraf 2). Binyıl Bildirgesi, yirmi birinci yüzyılın uluslararası ilişkileri açısından zorunlu görülen temel değerlere yer vermiştir. Bu temel değerler şu şekilde özetlenebilir (UN, 2000):

• Özgürlük: Kadınlar ve erkekler, açlık ve şiddet korkusu duymaksızın, baskı ve adaletsizliğe uğramaksızın, onurlu bir biçimde kendi hayatlarını yaşama ve çocuklarını yetiştirme hakkına sahiptirler. Bu hakların en büyük güvencesi insanların kendi iradelerine dayalı demokratik ve katılımcı yönetişimdir.

• Eşitlik: Hiç bir birey ve hiç bir ulus, kalkınmadan yararlanma olanağından mahrum edilmemelidir. Kadın ve erkeklerin hak ve fırsat eşitliği güvence altına alınmalıdır.

• Dayanışma: Küresel sorunlar, maliyet ve külfetin temel eşitlik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak adil bir biçimde paylaşıldığı yollardan çözümlenmelidir. En çok zarar görenler ya da en az yararlananlar, en çok yararlananların yardımını hak ederler.

• Hoşgörü: İnsanlar, tüm inanç, kültür ve dil farklılıklarıyla birbirlerine saygı duymalıdır. Toplumların kendi içlerindeki ve birbirleriyle olan farklılıkları, korkulacak ya da bastırılacak değil, insanlık değeri olarak yüceltilecek niteliklerdir. Uygarlıklar arasında bir Kültür ve Barış Diyalogu aktif biçimde desteklenmelidir.

• Doğaya Saygı: Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda tüm canlı türlerinin ve doğal kaynakların yönetimine özen gösterilmelidir. Ancak bu yoldadır ki doğanın bize sunduğu sonsuz zenginlikler korunabilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir. Bugünkü sürdürülemez üretim ve tüketim kalıpları, kendi esenliğimiz ve çocuklarımızın esenliği adına değiştirilmelidir.

• Ortak Sorumluluk: Dünya ölçeğinde ekonomik ve sosyal kalkınmanın ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin yönetim sorumluluğu dünya uluslarınca paylaşılmalı, bunların gerekleri çok taraflı olarak yerine getirilmelidir. Dünyanın en evrensel ve temsil gücü en yüksek

⁶ BKH'ler, bugün 192 devlet ve 23 uluslararası örgüt tarafından kabul edilmiştir.

örgütü olarak Birleşmiş Milletler bu konuda merkezi bir rol oynamalıdır.”

Bildirge şu başlıklardan oluşmaktadır: (1) Değerler, İlkeler, (2) Barış, Güvenlik ve Silahsızlanma, (3) Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele, (4) Ortak Çevrenin Korunması, (5) İnsan Hakları, Demokrasi ve İyi Yönetişim, (6) Güçsüz Kesimlerin Korunması, (7) Afrika'nın Özel İhtiyaçlarının Karşlanması ve (8) Birleşmiş Milletler'in Güçlendirilmesi.

Konu açısından önemli olması nedeniyle “İnsan Hakları, Demokrasi ve İyi Yönetişim” başlıklı bölüme aşağıda yer verilmiştir (UN, 2000):

“.....

24. Demokrasinin geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün yanısıra, kalkınma hakkı dahil olmak üzere, uluslararası kabul gören insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi için hiç bir çabadan kaçınmayacağız.

25. Dolayısıyla:

• İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni bir bütün olarak saymaya ve yüceltmeye;

• Ülkelerimizde herkesin medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını korumaya ve geliştirmeye;

• Ülkelerimizin, azınlık hakları dahil olmak üzere, demokrasi ve insan haklarına saygı ilkeleri ve uygulamaları hayata geçirme kapasitesini güçlendirmeye;

• Kadına yönelik her tür şiddetle mücadele etmeye ve Kadına Yönelik Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ni uygulamaya;

• Göçmenlerin ve göçmen işçiler ile onların ailelerinin insan haklarının korunması ve bu haklara saygının güçlendirilmesi, pek çok toplumda giderek artmakta olan ırkçı ve yabancı düşmanı eylemlere son verilmesi ve tüm toplumlarda daha geniş bir uyum ve hoşgörünün sağlanması için gerekli önlemleri almaya;

• Ülkelerimizdeki her bireyin katılımını sağlayacak daha geniş kapsamlı siyasal süreçler doğrultusunda ortak çaba harcamaya;

• Medyanın zorunlu görevini yerine getirme özgürlüğünü ve halkın bilgi alma hakkını güvence altına almaya karar vermiş bulunuyoruz.”

Bildirge ile kabul edilen BKH'ler, IMF, Dünya Bankası ve OECD'nin katkılarıyla BM tarafından hazırlanmış ve 2015 yılına kadar az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını amaçlayan temel hedefleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Söz konusu sekiz hedef (ve on sekiz alt hedef) şu şekilde özetlenebilir:

“Hedef 1: Aşırı yoksulluğun ve açlığın azaltılması.

Alt Hedef 1: 2015 yılına kadar günlük geliri 1 doların altında olan nüfusu yarıya indirmek.

Alt Hedef 2: 2015 yılına kadar açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.

Hedef 2: Herkesin temel eğitim alması.

Alt Hedef 3: 2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocukların ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak.

Hedef 3: Kadınların durumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak.

Alt Hedef 4: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak.

Hedef 4: Çocuk ölümlerinin azaltılması.

Alt Hedef 5: 2015 yılına kadar 5 yaş altı çocukların ölümlerini 2/3 oranında azaltmak.

Hedef 5: Ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi.

Alt Hedef 6: 2015 yılına kadar gebelik, doğum ve loğusalık sırasında meydana gelen anne ölümlerinin 3/4 oranında azaltmak.

Hedef 6: HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadele edilmesi.

Alt Hedef 7: 2015 yılına kadar HIV/AIDS yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlamak.

Alt Hedef 8: 2015 yılına kadar sıtma ve diğer salgın hastalıkların yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlamak.

Hedef 7: Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması.

Alt Hedef 9: Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek.

Alt Hedef 10: 2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranını yarı yarıya azaltmak.

Alt Hedef 11: 2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşme sağlamak.

Hedef 8: Kalkınma için küresel bir ortaklığın geliştirilmesi.

Alt Hedef 12: Ulusal ve uluslararası düzeyde iyi bir yönetim, kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasını da içeren açık kurallara dayalı, tahmin edilebilir, ayrımcı olmayan bir ticari ve finansal sistem geliştirmek.

Alt Hedef 13: Az gelişmiş ülkelerin ihracatları için tarife ve kota muafiyetleri; ağır borç yükü altındaki yoksul ülkeler için geliştirilmiş borç rahatlatma programları ve ikili resmi borçların iptalini ve ayrıca yoksulluğu azaltmayı hedefleyen ülkeler için daha cömert resmi kalkınma yardımı sağlayarak bu ülkelerin özel ihtiyaçlarını karşılamak.

Alt Hedef 14: Denize kıyısı olmayan ülkelerin ve kalkınmakta olan küçük ada ülkelerinin özel ihtiyaçlarını ele almak.

Alt Hedef 15: Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek.

Alt Hedef 16: Kalkınmakta olan ülkeler ile işbirliği içinde gençler için uygun ve üretken iş imkânları yaratmak için stratejiler geliştirmek ve uygulamak.

Alt Hedef 17: Kalkınmakta olan ülkelerin önemli ilaçlara makul fiyatlarla ulaşması için ilaç şirketleri ile işbirliği yapmak.

Alt Hedef 18: Başta bilgi ve iletişim olmak üzere yeni teknolojilerden yararlanmak için özel sektör ile işbirliği içinde olmak.”

2015 yılına beş yıldan az bir zaman kala söz konusu sekiz hedefe ulaşılma durumunu değerlendirmek amacıyla IMF-Dünya Bankası tarafından yapılan Bahar Toplantıları kapsamında, “Küresel İzleme Raporu 2011: Binyıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşılması Olasılıklarını Artırmak (Global Monitoring Report 2011 -Improving the Odds of Achieving the MDGs)” başlıklı Rapor yayımlanmıştır. Raporda, gelişmekte olan ülkelerin üçte ikisinin, aşırı yoksulluk ve açlıkla mücadele konusunda belirlenen kilit hedeflere ulaşılmasında doğru yolda ilerlediği ya da bu hedeflere çok yaklaştığı, ancak en yoksul ülkelerin acil yardıma ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Raporda, günde 1,25 dolardan daha az parayla geçinen insanların sayısının, 2015 yılında 883 milyon civarında olmasının beklendiği ifade edilmektedir. Bu ilerlemenin önemli bir bölümünün, Çin ve Hindistan’ın hızlı büyümesinden kaynaklandığı ve Afrika kıtasındaki 17 ülkenin aşırı yoksulluğun yarıya indirilmesi hedefinden çok uzakta olduğu

Afrika kıtasında yaşanan kuraklık ve kıtlıkla da görülmektedir (The World Bank, 2011: xi).

Rapor ayrıca gelişmekte olan ülkelerin, güvenli içme suyuna erişim ile ilk ve ortaöğretimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması konularında BKH'leri başaracak gibi görüldüğü, açlık ve ilköğretimi tamamlama oranı gibi konularda da başarıya yaklaşacaklarını belirtmektedir. Ancak genel olarak gelişmekte olan ülkelerde ilerlemenin yavaş olduğu ve diğer bazı alanlarda hedeflere ulaşamayabileceği ifade edilen Raporda, gelişmekte olan ülkelerin yüzde 45'inin sağlık hizmetlerine erişim, yüzde 39'unun anne ölümleri, yüzde 38'inin de çocuk ölümlerini engelleme noktasında hedeflerin çok uzağında kaldığı belirtilmektedir (The World Bank, 2011: xi-xii).

Söz konusu sekiz hedefin kabul edildiği 2000 yılından bu yana, BKH'ler kalkınma gündeminin en üst seviyesine oturmuştur. Geçen on yıllık zaman dilimi içinde, kalkınma politika ve programlarında insan hakları daha ön plana çıkmış;⁷ çok sayıda iki taraflı ve çok taraflı yardım ajansları, programlarında insan hakları politikalarını kabul etmiş; ve insan hakları ve kalkınma konusundaki konferans ve tartışmalar da oldukça yaygınlaşmıştır. Yardım ajanslarının çalışmaları, her ne kadar, insan hakları ve kalkınma arasındaki ilişkiyi vurgulasa da, uygulamada bu ikisi arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim birçok gözlem de, uygulamada BKH'ler ve insan hakları arasındaki ilişkinin çok zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sorun mudur? Bu soru, insan hakları ve BKH'ler arasındaki ilişki konusunda 2006 yılında yapılan sanal bir tartışmada kalkınma uygulayıcılarına sorulmuştur. BM bilgi ağları ev sahipliğinde, altı hafta devam eden tartışmalar sonunda insan hakları ve BKH'ler arasındaki ilişkinin sorunlu olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, insan hakları çerçevesi; eşit, adil ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülen çalışmalarla Hedefleri güven altına almakta ve BKH'lerin gerçekleşebilmesi için önemli bir araç sunmaktadır. İnsan hakları aynı zamanda, evrensel değerler zemininde kalkınma çalışmasına tartışmasız bir normatif çerçeve eklemektedir. BKH'ler ve insan hakları arasındaki ilişki, insani kalkınmayı

⁷ BKH'lerin gerçekleşmesini garanti altına almak için köprü olma gereksinimi, her bir katılımcı ülkenin kalkınma plan çabası içine entegre edilmiş ve bunlara üst düzeyde öncelik verilmiştir: etkili izleme, yerelleşme ve mekan içinde savunma sistemleri kurma; güvenli önemli finansman sağlama; harekete geçirilmiş çoksektörlü destek; ve BKH'ler sorumlu politika çerçevesi ve meşruiyeti ile yaratılan elverişli bir çevre. BKH'ler, örneğin Türkiye'de 2007–2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'na yön vermiştir. Aynı şekilde 2011–2016 yıllarını kapsayan Filipinler Kalkınma Planı (the Philippine Development Plan 2011–2016) ve 2010–2013 yıllarını kapsayan Nepal Kalkınma Planı (the Approach Paper of the Government's National Three Year Plan 2010–2013)'nda da BKH'ler dikkate alınmıştır. BM, Nepal'de kalkınma planının hazırlanması sürecinde yer almıştır. Filipin Kalkınma Planı'nı da desteklemiş ve ardından Filipinler için bir kalkınma yardımını (the United Nations Development Assistance Framework (UNDAF) 2012–2018) onaylamıştır (Olchondra, 2011).

başarma çabasının odağına insan haklarını yerleştiren Binyıl Bildirgesi'nin ruhu ve vizyonu konusunda samimiyetimizi sürdürmemizi sağlamakla birlikte, bu ikisi arasında belirgin bir ilişki kurmanın kolay ya da basit olmadığı da açıktır (UNDP, 2007, 4).

İnsan hakları kavramı, bir taraftan ırk, dil, din vb. ayrımı gözetmeden tüm insanların yararlanabileceği hakları ifade ederken diğer taraftan da bir ideali içerir. İnsan hakları kavramsal düzeyde “soyut” bir ideali içermekle birlikte bunlar başta 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olmak üzere, birçok sözleşme ve bildiriye liste halinde sayılarak somutlaştırılmış taleplere dönüştürülmüştür.⁸ Öte yandan bu talepler ya da haklar, sadece dokunmama biçiminde negatif talepleri değil; aynı zamanda bireyler için bir şeyler yapılmasını gerektiren pozitif talepleri de kapsamaktadır. Binyıl Zirvesi sonunda kabul edilen BKH'ler ise, insan hakları gibi BM tarafından kabul edilmiş, tamamen “somut” ve 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen hedefleri ve pozitif talepleri ortaya koymaktadır. İnsan hakları ile BKH'ler arasındaki temel ayırım noktaları aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir:

Çizelge: İnsan Hakları ve BKH'ler Karşılaştırması

İnsan Hakları	BKH'ler
Yasal olarak bağlayıcı	Bağlayıcı olmayan hedefler
Zaman sınırı yok	Zaman sınırı 2015
Ölçmesi zor	Nicelenebilir hedefler ve göstergeler
Minimum standartlar	Ulaşılabilir hedefler
Zorunlu	Gönüllü
Evrensel her yerdeki tüm insanlar için	Belirli ülkelere ve gruplara odaklanma
İnsanın durumu ve onun gerektirdiği temel haklarla ilgili	Yoksulluğa odaklanma

Kaynak: UNDP, 2007: 14.

BKH'ler ve insan hakları arasındaki ilişkinin sorunlu olması kadar önemli olan bir diğer konu da, BKH'lerin insan haklarını bütüncül bir yaklaşımla ele almamasıdır.⁹ BKH'ler insan haklarını sadece ikinci ve üçüncü kuşak haklar düzeyinde ele almaktadır. İkinci kuşak sosyal ve

⁸ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Gelişme Hakkına Dair Bildiri, Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri, Halkların Barış Hakkına Dair Bildiri, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme gibi.

⁹ Gerçekte insan hakları ya da hak ve özgürlükler Bulut (2009: 24–25)'un da belirttiği gibi, birbirinin “sine qua non”u yani “olmazsa olmaz” şarttır. Bu tespit, insan haklarının birbirini tamamladığına işaret eder ve buna “hakların bütünlüğü” ilkesi denir. Bu ilke çerçevesinde siyasal iktidara düşen görev, bir bütün olarak hak ve özgürlüklerin işlerliğini sağlayacak ortamı hazırlamaktır. Çünkü insan hakları arasından bir grubu çıkarmak bu bütünlüğü bozar ve diğer hakları da anlamsız hale getirir.

ekonomik haklar ile üçüncü kuşak dayanışma haklarını “hedefler” olarak düzenlemekte ve bu hedeflere de “dayanışma” ve “ortak sorumluluk” temel değer ve ilkeleri ile ulaşmayı taahhüt etmektedir. Bu, bir anlamda ikinci kuşak sosyal ve ekonomik hakların üçüncü kuşak dayanışma hakları ile örtüştürülüp tek başlık altında ele alınmasıdır. İnsan haklarına bu tarz bir yaklaşımın sorunlu olduğu açıktır. Nitekim tarihsel süreç incelenecek olursa, toplumsal bir mücadele sonucunda elde edilen sosyal ve ekonomik hakların gerçekleşmesinin devletin “yükümlülük” alanına bırakıldığı görülür. Üçüncü kuşak dayanışma haklarının gerçekleşmesi ise, ulusal ve uluslararası toplumun “dayanışma ve ortak sorumluluk” alanına bırakılmıştır. Yükümlülük, sorumluluktan öte daha kapsamlı yaptırımları gerektirmektedir. Ancak, BKH’ler incelendiğinde sözü edilen hedeflerin yerine getirilmesinde “yükümlülük” sahibi bir aktör yerine “ortak sorumluluk” sahibi aktörlerden söz edilmektedir. Griffin (2008: 257)’in de belirttiği gibi, bir hak, başka birisi o hak karşısında ödevli kılınmışsa haktır. BKH’lerde hedeflerin muhatabının saptanması sorunlu olduğu gibi hak sahibi hedef kitle de çok net olarak saptanamamaktadır. Oysaki bilindiği gibi, insan haklarının içeriği dört öge ile somutlaşır (Donnelly 1995: 153–156): Hak sahibinin tam olarak belirlenebilmesi, hakkın konusunun açık bir tanımı, hakkın muhatabının saptanabilmesi ve hakka saygıyı sağlayabilmek için özgül bir yaptırım olanağı. BKH’lerde ilk üç ögenin saptanabilmesi zor ve sorunludur; dördüncü ögeye ise hiç yer verilmemiştir. “BKH’lerin 2015 yılına kadar yerine getirilememesinin yaptırımı ne olacaktır?” sorusu hala yanıtız kalmaktadır.

Binyıl Bildirgesi ve BKH’ler liberal ve geleneksel insan hakları yaklaşımının etkisi altında kabul edilmiştir. Nitekim liberal yaklaşım, ikinci kuşak sosyal ve ekonomik hakları, devlet müdahalesini öngörmeleri nedeniyle insan hakları ve özgürlükler açısından sorunlu bulmakta ve insan hakları olarak sadece birinci kuşak haklara değer atfetmektedir. Aynı şekilde geleneksel yaklaşım da, yukarıda belirtilen insan haklarının dört özelliğinden bazılarının dayanışma haklarında bulunmadığı gerekçesiyle bunların hukuksal belirsizlik içinde olduklarını ileri sürmektedir.

BKH’ler, en basit düzeyde, tüm dünyadaki insanların tek bir sosyal alan ve çevrede yaşadığına ilişkin oluşan küresel bilincin bir parçası olarak görülebilir. Fakat bunun da ötesinde BKH’ler, son on yıl süresince kalkınma yaklaşımını değiştirmiş ve ulusal kalkınmacılığı küresel entegrasyona dönüştürerek yeni bir uluslararası kalkınma konsensüsü için zemin oluşturmuştur. Binyıl Zirvesi, ikinci kuşak reformlara denk gelmektedir. Ancak 1990’lardaki insani kalkınma düşüncesinden etkilenerek küresel entegrasyona insani boyutun da eklenmesi gerekmiştir (Gore, 2011: 4–5). BKH’lerin ilk yedi hedefinde insani kalkınma boyutunun izlerini görmek mümkündür: Yaşama hakkı, eğitim hakkı, cinsiyetler arası eşitlik, sağlık

hakki ve çevre hakki. İlk yedi hedef, 2015'e kadar küresel ve ulusal olarak başarılmış gereken insani ve saygın bir yaşam sürmenin standartlarına yönelik süreci tanımlayan çıktılarla ilgilidir. Sekizinci hedef ise, yoksulluğun azaltılması, insani kalkınma ve çevresel sürdürülebilir standartların gerçekteşmesinin desteklenmesi ve kalkınma için küresel bir ortaklığın farklı açılarını tanımlayan ilişkilerle ilgilidir.

Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmayı hedefleyen BKH'lerin sekizinci maddesinde, bunun "kurallara dayanan, önceden kestirilebilir ve ayrımcı olmayan bir serbest ticaret sistemi ve finansal sistem ile geliştirilerek mümkün olacağı" belirtilmektedir. Bunun anlamı, serbest piyasa düzeninin işlemesinin önündeki bütün engellerin kaldırılması ve bütün ülkelerin uluslararası kapitalist sisteme entegre edilmesidir.

Geleneksel kalkınma kuramları, ekonomik ve siyasal gelişmelerin aynı anda yaşanabileceği konusunda iyimser bir görüşe sahiptir. BKH'lerde demokratikleşme ve siyasal kalkınmaya yer verilmemesi bu görüşe dayanmaktadır. İktisadi kalkınmanın beraberinde demokrasiyi getireceği varsayılmaktadır. Nitekim söz konusu hedefler, demokratik bir katılım olmaksızın gelişmiş ülkeler tarafından kabul edilmiş ve az gelişmiş ülkelere önerilmiş olmaları bakımından da eleştirilmektedir. BKH'ler, az gelişmişliğin sonuçları olan sosyal, insani zayıflığın 2015 yılına kadar yok edilmesi üzerine vurgu yaparken az gelişmişliğin temel yapısal nedenlerini göz ardı etmektedir. Az gelişmişliğin temel nedenleri arasında gelişmiş ülkelerin dünya kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda acımasızca kullanması yatmaktadır. Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin kalkınamamasının nedeni olarak kendi yürütmüş oldukları politikaları sorgulamamakta, sadece az gelişmiş ülkelerin kalkınması için küresel işbirliği çerçevesinde yardım yapma çağrısında bulunmaktadırlar.

4. BULGULAR VE SONUÇ

Yoksullukla mücadele ve kalkınma konusunda 2000'li yıllara damgasını vuran BKH'leri insan hakları ve demokrasi açısından ele alan bu çalışmanın sonunda şu bulgular elde edilmiştir:

İnsan hakları tarihsel bir gelişim sürecinin ürünüdür ve süreç devam etmektedir (Kaboğlu, 2002: 532). On sekizinci, on dokuzuncu ve yirincinci yüzyıl birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar açısından mücadele yüzyılları olmuşken yirmi birinci yüzyıl ise başta sosyal devlet anlayışındaki aşınma ve neoliberal ekonomi politikalarına bağlı olarak bu haklarda geri adımların atıldığı yüzyıl olma özelliğine sahiptir. Binyıl Bildirgesi'nde belirtilen BKH'ler esasında devlet müdahalesini gerektiren ve bir takım kamu hizmetlerini hak olarak veren ikinci kuşak hakları -hak ve ödev kavramlarına

vurgu yapmadan- üçüncü kuşak haklara yani dayanışma haklarına dönüştürmektedir. Çünkü bir takım sosyal ve ekonomik hedeflerin gerçekleşmesini, devletin yanında, bireylerin, kurumların ve uluslararası toplumun ortak çabasına, başka bir deyişle, herkesin etkin biçimde katılımına bağlamaktadır. Nitekim bu zihniyet, BKH'lerin sekizinci maddesinde ve Binyıl Bildirgesi'nin temel değer ve ilkeleri arasında yer alan "Dayanışma" ve "Ortak Sorumluluk" başlıkları altında ifade edilmektedir.

BKH'ler ile öngörülen, sosyal hedeflere dayalı bir kalkınma yaklaşımıdır. Binyıl Bildirgesi'nde "Temel Değerler ve Başlıklar" altında ayırım yapmaksızın bütün haklara (birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar) yer verilmesine karşın, BKH'ler ikinci ve üçüncü kuşak haklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla BKH'ler kişi haklarını ve siyasal hakları içermemektedir.¹⁰ Buna bağlı olarak BKH'lerin özellikle azgelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ve demokrasiyi içeren bütüncül bir kalkınmadan çok ikinci ve üçüncü kuşak haklara dayalı bir insani kalkınmayı hedeflediğinden söz edilebilir. BKH'ler ile "hak" kavramına dayandırılmayan "sosyal hedefler" belirlenmesinin temel nedeni, sosyal hakların özellikle küreselleşme sürecinin hızlanması ile birlikte bu süreçten olumsuz anlamda en çok etkilenen hak kategorisi olmasıdır.

BKH'lerin hiçbir maddesinde bir 'hak'tan söz edilmemektedir. Kalkınma için insan haklarına dayalı yaklaşım (a human right based approach –HRBA) özellikle önemlidir ve insan hakları yaklaşımı, "sorumlulukları ve yükümlülükleri" beraberinde getirmektedir (Khuo, 2005, 54). BKH'ler, pozitif statü (status positivus) hakları ile yakından ilgilidir. Pozitif statü hakları, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır. BKH'ler ile birlikte yükümlülükler ortadan kalkmaktadır. BKH'ler ile belirlenen hedeflere ulaşmada sorumluluk sahipleri sayılmıştır. Bunlar tıpkı geleneksel hayırseverlik yaklaşımında olduğu gibi kişiler, kurumlar ve devlettir. BKH'lerin başarısı, sorumluluk sahibi olarak sayılanların dayanışma yaklaşımı çerçevesinde gönüllü olarak sundukları yardımlara bağlıdır. Ancak BKH'lere ulaşılması konusunda kişileri ve kurumları bağlayıcı yasal ve hukuksal bir belge ya da bir zorunluluk yoktur.

BKH'ler, gerçekte Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü'nün GATT'ı ile birlikte yürütülmektedir. Birçok yazarın belirttiği gibi, BKH'ler, gerçekte neoliberalizmin yoksulluğa insani yüzü ile yaklaşmasından başka bir şey değildir. Dünya Bankası ve IMF, yapısal reformlar ve Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri ile yapmaya çalıştıklarını

¹⁰ BKH'lerin kalkınma yaklaşımı, geleneksel kalkınma kuramları ile uyusmaktadır. Geleneksel kalkınma kuramlarının temel özelliği, kalkınma sürecinin basit modellere dayandırılmasıdır. Sosyal ve siyasal yapılar ile ilgili temel dinamikler göz ardı edilmektedir.

bu defa BM şemsiyesi altında daha geniş katılımlı ve daha kabul edilebilir bir yöntemle piyasaya sürmektedirler. Böylece BKH'ler ile birlikte neoliberal politikalar, ülkelerin sosyal politika alanında, ulusal ve yerel kalkınma plan ve programlarında uygulama alanı bulmaktadır.¹¹ Bu yönüyle BKH'ler, kamu siyasası belirleme sürecinde belirleyici niteliktedir. Buna bağlı olarak, kamu siyasalarının oluşturulma sürecine kişilerin hakları değil, "gönüllülük" ilkesine dayanan sorumluların sorumlulukları damgasını vermektedir.

Tüm bu değerlendirme ve eleştirilerin yanı sıra temel sorun, dünyanın geri kalmış tamamı için önerilmiş tek tip bir kalkınma modelinin varlığıdır. Clark (1996: 28)'ın da belirttiği gibi tek tip bir kalkınma modeli olamaz. Doğru yaklaşım, yerel kurumların gücüne ve geleneksel uygulamalara bağlı olarak ülkeden ülkeye değişmeli ve sosyal ve ekonomik kararlar demokrasi arayışında bir silah olarak görülmelidir. Azgelişmişlik sorununun kalıcı çözüm önerileri Batılı gelişmiş ülkeler kaynaklı yaklaşımlardan öte kendi ülkelerinin sosyo-kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal özelliklerini anlayanlar tarafından geliştirilmelidir. Ayrıca, demokrasi açığının kapatılması yoksullukla mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Sorumluluğu sağlayan kurumlar ve mekanizmaların geliştirilmesi, yoksul insanların isteklerinin kamuoyunda daha çok işitilmesini sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında etkili olacaktır. Kalkınma, insan hakları ve demokrasi ile el ele yürümelidir.¹² Yoksullukla tek başına mücadele demokrasiyi beraberinde getirmemektedir. Bu bağlantı, hem teorik hem de pratik düzlemde "dışlama/dışlanma" kavramı üzerinden rahatlıkla temellendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ACEMOGLU, D. (2003), **The Form of Property Rights: Democratic Versus Oligarchic Societies**, Mimeo Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.
- ACEMOGLU, D. ve J.A. Robinson (2006), **Economic Origins of Dictatorship and Democracy**, Cambridge University Press, Cambridge.
- ADEJUMOBI, S. (2000), "Between Democracy and Development in Africa: What are the Missing Links?", Being a Paper Presented to **the**

¹¹ bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, 2005: 48-51.

¹² Nitekim Brundtland Komisyonu da, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli koşullarından birinin "karar verme sürecine vatandaşların etkili biçimde katılmasını sağlamak" (WCED, 1987) olduğu sonucuna varmıştır.

- World Bank Conference on Development Thinking in the Next Millennium**, Paris 26–28 June 2000, Report Number: 28762, Vol: 1.
- AFROBAROMETER NETWORK (2009), “Poverty Reduction, Economic Growth and Democratization in Sub-Saharan Africa”, **Afrobarometer Briefing Paper**, No: 68, ss. 1–16.
- ALGAN, B. (2007), **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- BARRO, R.J. (1996) “Democracy and Growth”, **Journal of Economic Growth**, Vol: 1, Number: 1, ss.1–27.
- BESLEY, T., S. Coate ve T.W. Guinnane (2004), “Incentives, Information, and Welfare: England’s New Poor Law and the Workhouse Test”, Edt. T.W. Guinnane, W.A. Sundstrom ve W.C. Whatley, in **History Matters Essays on Economic Growth, Technology, and Demographic Change**, Stanford University Press, Stanford, CA.
- BOURGUIGNON, F. ve T. Verdier (2000), “Oligarchy, Democracy, Inequality and Growth”, **Journal of Devevelopment Economics**, Vol: 62, Issue: 2, ss.285–313.
- BULUT, N. (2009), **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- CHANG, H.-J. (2003), **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, Çev: Tuğba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CLARK, J. (1996), **Kalkınmanın Demokratikleşmesi**, Çev. Serpil Ural, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- DOĞAN, A. (2005), “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 25, Temmuz – Aralık, ss.1–19.
- DONNELLY, J. (1995), **Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (2005), **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.
- ELLIS, C.J. ve J. Fender (2009), “The Economic Evolution of Democracy”, **Economics of Governance**, Issue: 10, ss.119–145.
- GORE, C. (2011), “The Global Development Cycle, MDGs and the Future of Poverty Reduction”, http://www.eadi.org/fileadmin/MDG_2015_Publications/Gore_PAPER.pdf, 10.05.2011.

- GRIFFIN, J. (2008), **On Human Rights**, Oxford University Press, New York, USA.
- IŞIK, R. (2006), **Az gelişmişlik Sorunu, Demokrasi Krizi ve İnsani Kalkınma Endeksine Göre Az gelişmiş Demokrasiler**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- KABOĞLU, İ.Ö. (2002), **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KARAGÜL, M. (2002), **Beşeri Sermayenin Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon.
- KHOO, S. (2005), “The Millennium Development Goals: A Critical Discussion”, **Trocaire Development Review**, Dublin, pp.43–56.
- KOLLER, P. (1997), “The Scope of Human Rights”, Edt. W. Krawietz, E. Pattaro ve A.E. Tay, in **Rule of Law: Political and Legal Systems in Transition**, Duncker & Humblot Publishing, Berlin, ss.253–272.
- MINIER, J.A. (1998), “Democracy and Growth: Alternative Approaches”, **Journal of Economic Growth**, Vol: 3, Number: 2, ss.241–266.
- OLCHONDRA, R.T. (2011), “7-Year Dev’t Plan Guide For Philippines Signed”, <http://www.undp.org.ph/?link=news&newsid=518&fa=1> 22.07.2011.
- OLSON, M. (1993), “Dictatorship, Democracy and Development”, **The American Political Science Review**, Vol: 87, No: 3 (Nov), ss.567–576.
- PAPAIOANNOU, E. ve G. Siourounis (2004), “Economic and Social Factors Driving the Thirdwave of Democratization”, **London Business School Economics Working Paper Series**, No: DP 2004/21.
- PEROTTI, R. (1996), “Growth, Income Distribution and Democracy: What The Data Say”, **Journal of Economic Growth**, Vol:1, Number: 1, ss.149–187.
- PERSSON, T. ve G. Tabellini (1994), “Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence”, **American Economic Review**, Vol: 84, No: 3, ss.600–621.
- PRZEWORSKI, A. (2003), “Democracy and Economic Development”, Edt. E.D. Mansfield ve R. Sisson, in **Political Science and the Public Interest**, Ohio State University Press, Columbus.
- RAN, H. (2000), “ “Negative” Rights vs. “Positive” Entitlements: A Comparative Study of Judicial Interpretations of Rights in an

- Emerging Neo-Liberal Economic Order”, **Human Rights Quarterly**, Vol: 22, Number: 4, (November), ss.1060–1098.
- SAINT-PAUL, G. ve T. Verdier (1993), “Education, Democracy and Growth”, **Journal of Development Economics**, Vol: 42, No: 2, ss.399–407.
- SEN, A. (1999), **Development as Freedom**, Oxford University Press, Oxford.
- TAVARES, J. ve R. Wacziarg (2001), “How Democracy Affects Growth”, **European Economic Review**, Vol: 45, Issue: 8, ss.1341–1378.
- THE WORLD BANK (2011), **Global Monitoring Report 2011 -Improving the Odds of Achieving the MDGs**, The World Bank Publishing, Washington DC, USA.
- TÜRKCAN, E. (2003), “Kalkınma İktisadının Dönüşü mü?”, **Mülkiye**, Cilt: 26, Sayı: 240, ss.315–319.
- UN -THE UNITED NATIONS (2000), **55/2. United Nations Millennium Declaration, Resolution** adopted by the General Assembly, United Nations, New York, USA.
- UN (2011), “Poverty”, <http://www.un.org/cyberschoolbus/briefing/poverty/poverty.pdf>, 12.05.2011.
- UNDP – THE UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2000), **Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development**, UNDP, New York, USA.
- UNDP (2007), **Human Rights and the Millennium Development Goals: Making the Link, The Primer**, Publication of HURITALK hosted by the UNDP Oslo Governance Centre, Oslo.
- UYGUN, O. (2000), “İnsan Hakları Kuramı”, Edt. K. Tankuter, içinde **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.13–44.
- WCED -WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (1987), **Our Common Future**, Oxford University Press, Oxford.
- WITTMAN, D. (1989), “Why Democracies Produce Efficient Results”, **The Journal of Political Economy**, Vol: 97, No: 6, ss.1395–1424.